

Cercles

Revista
d'Història
Cultural

23
—
2020

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Cercles

Revista
d'Història
Cultural

23
—
2020

Mobilització i acció política

Coordinació
JORDI ROCA VERNET

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Edicions

DIRECCIÓ

Jordi Casassas (Universitat de Barcelona)

CONSELL DE REDACCIÓ

Teresa Abelló (Universitat de Barcelona)

Ferran Archilés (Universitat de València)

David Cao (GEHCI-UB)

Giovanni C. Cattini (Universitat de Barcelona)

Òscar Costa (GEHCI-UB)

Albert Ghanime (GEHCI-UB)

Santiago Izquierdo (Universitat Pompeu Fabra)

Maria Llombart (Université de Montpellier)

Antoni Marimon (Universitat de les Illes Balears)

Stéphane Michonneau (Université de Lille)

Carles Santacana (Universitat de Barcelona)

Sebastià Serra (Universitat de les Illes Balears)

COMITÈ ASSESSOR

Joseba Agirreazkuenaga (Euskal Herriko Unibertsitatea)

Rafael Aracil (Universitat de Barcelona)

Paul Aubert (Université de Provence)

Albert Balcells (Universitat Autònoma de Barcelona)

Norbert Bilbeny (Universitat de Barcelona)

Jesús Contreras (Universitat de Barcelona)

Montserrat Duch (Universitat Rovira i Virgili)

Elio d'Auria (Università della Toscana)

Francesc Espinet (Universitat Autònoma de Barcelona)

Juan Francisco Fuentes (Universidad Complutense de Madrid)

Jean-Louis Guereña (Université François Rabelais)

Thomas S. Harrington (Trinity College)

Ivan Harsanyi (University of Pécs)

Elena Hernández Sandoica (Universidad Complutense de Madrid)

Antonis Liakos (University of Athens)

Paolo Macry (Università di Napoli Federico II)

José Carlos Mainer (Universidad de Zaragoza)

Michel Ostenc (Université de Angers)

Antoni Riera Melis (Universitat de Barcelona)

Santiago Riera i Tuèbols (Universitat de Barcelona)

Octavio Ruiz Manjón (Universidad Complutense de Madrid)

Ismael Saz (Universitat de València)

Susanna Tavera (Universitat de Barcelona)

Joan Manel Tresserras (Universitat Autònoma de Barcelona)

Sumari

Introducció. Mobilització i discurs polític: fonaments de la renovació de la història política	
Jordi Roca Vernet	9

Temes

La Revolució Francesa i el Terror. Perspectives actuals des de la història social i cultural	
Santiago Quiles Verdú.	19

Constitució i altar: la fiscalització del comportament del clergat per part del cap polític durant el Trienni Liberal (1820-1823)	
Xavier Sánchez Sancho	57

La Jamància (1843). L'alternativa revolucionària del progressisme barceloní	
Núria Miquel Magrinyà	81

De la iglesia a las calles. La <i>buena prensa navarra</i> y las movilizaciones católicas ante el laicismo liberal (1906-1910)	
Beatriz Gainza Laset.	119

Monografies i recerques

El pensament nacionalista de Lluís Domènech i Montaner: catalanisme i Ateneu Barcelonès.	157
Carme Riu de Martín	

L'empremta urbana de la memòria col·lectiva	
Laura Company	201

Ressenyes

Un estudi sobre la sexualitat a Espanya

Teresa Abelló 239

Autors 245

Normes de presentació d'originals. 249

Table of Contents

Introduction. Mobilization and political discourse: foundations of the renewal of political history Jordi Roca Vernet	9
Themes	
The French Revolution and The Terror. Current perspectives from social and cultural history Santiago Quiles Verdú.	19
Constitution and altar: control of the clergy's behaviour by the political leader during the Liberal Triennium (1820-1823) Xavier Sánchez Sancho	57
La Jamància (1843). The revolutionary alternative of Barcelona progressivism Núria Miquel Magrinyà	81
From the Church to the Streets. Good press in Navarre and Catholic mobilization in the face of Liberal laicism (1906-1910) Beatriz Gainza	119
Monographs and essays	
The Nationalist Thinking of Lluís Domènech i Montaner: Catalanism and the Barcelona Athenaeum Carme Riu de Martín	157
The urban imprint of collective memory Laura Company	201

Reviews

A study of sexuality in Spain
Teresa Abelló. 239

Authors 245

Manuscript submission guidelines 249

Introducció.

Mobilització i discurs polític: fonaments de la renovació de la història política

Jordi Roca Vernet

Universitat de Barcelona

Fa molt temps que la història política ha deixat de ser la història de les idees de les elits, que, quan interactuaven amb les classes populars, era per manipular-les per tal que donessin suport als seus projectes polítics. Tampoc no és la història de l'acció política associada amb el que històricament s'ha anomenat la revolució, paradigma de la modernitat. En les darreres dècades s'ha atorgat rellevància a la història dels sectors populars que es vincularen a la causa reaccionària com a origen del conservadorisme. Les noves mirades sobre les mobilitzacions polítiques populars han ofert un contrapunt¹ a com s'havien retratat aquelles mobilitzacions reaccionàries des d'una teologia revolucionària. En aquest dossier reunim quatre articles que mostren de quina manera la història política recorre nous camins sota el guiatge d'altres disciplines que s'interrelacionen entre elles i l'exploració de nous camps d'anàlisi. Probablement el descobriment de les bases socials del catolicisme ha suscitat un inusitat interès historiogràfic en els darrers temps;² tot i això, l'estudi de la institució

1 Marcela ECHEVERRI, «Popular Royalists, Empire, and Politics in Southwestern New Granada, 1809-1819», *Hispanic American Historical Review*, 91 (2), 2011, pp. 237-269; F. RAMÓN SOLANS i P. RÚJULA (dirs.), *El desafío de la revolución: reaccionarios, antiliberales y contrarrevolucionarios (siglos XVIII y XIX)*, Saragossa, Prensas Universitarias de Zaragoza, 2017.

2 G. ALONSO, «Ciudadanía católica: identidad, exclusión y conflicto en la experiencia liberal hispana», dins F. MOLINA (coord.), *Extranjeros en el pasado. Nuevos historiadores*

eclesiàstica³ encara roman en un segon pla, i encara més la interrelació d'aquesta amb les noves institucions liberals sorgides arran de la promulgació de la Constitució de 1812.

L'article de Xavier Sánchez ofereix una mirada renovada a través de l'anàlisi de la relació epistolar del cap polític de la província de Tarragona amb els responsables de l'arxidiòcesi de Tarragona durant el Trienni Liberal, els vicaris generals, després de la fugida del bisbe Jaume Creus. La seva recerca demostra que la màxima autoritat governamental de la província considerà que el clergat secular havia d'erigir-se en el principal divulgador de les bondats de la Constitució de 1812 en el camp tarragoní. Per tant, els eclesiàstics havien de jurar i explicar el nou codi entre els seus feligresos, i com que aquesta esdevingué una pràctica discrecional entre el clergat secular, optaren per ordenar la creació d'un nou càrrec eclesiàstic que fiscalitzés el comportament de capellans i diaques. De la mateixa manera que els liberals exaltats desconfiaven d'aquelles institucions o administracions de l'Estat i constituïren òrgans per vigilar-los i assegurar el compliment de la legislació liberal, també ho feu l'Església, que s'havia convertit en una institució repressora de les idees liberals durant el període de la Restauració de Ferran VII. El clergat espanyol seguí la petja del clergat francès, que, si bé inicialment s'havia negat a jurar la constitució civil del clergat i havia emprès la via de l'exili, no obstant això ben aviat preferí resistir-se al govern revolucionari des de l'interior. Sens dubte, durant el Trienni Liberal va créixer la desconfiança entre els liberals envers el comportament dels eclesiàstics, que havien après de quina manera podien resistir-se a les autoritats liberals.

de la España contemporánea, Bilbao, Universidad del País Vasco, 2009, pp. 45-72; F.J. RAMÓN, «"El catolicismo tiene masas". Nación, política y movilización en España, 1868-1931», *Historia Contemporánea*, 51, 2015, pp. 427-454.

³ Joan BADA, *L'Església de Barcelona en la crisi de l'Antic Règim (1808-1833)*, Barcelona, Edicions de la Facultat de Teologia de Barcelona, 1986.

La història de la mobilització política de les bases socials del catolicisme és una temàtica que ha generat un enorme interès en les dues darreres dècades. La historiografia recent ha demostrat que els processos de politització catòlics empraven els mateixos mecanismes que els liberals i/o republicans, associats tradicionalment a la modernitat (premsa, manifestacions, mítings, etc.). L'article de Beatriz Gainza analitza de quina manera els catòlics navarresos es mobilitzaren en contra de les lleis promulgades durant la primera dècada del segle XIX, titlades d'anticlericals. Les diverses capçaleres de premsa aconseguiren mobilitzar tant les classes populars carlines com les elits liberals conservadores, i alhora s'impulsaren manifestacions i mítings que enfortiren la cohesió de la identitat catòlica i pressionaren les autoritats. L'anàlisi d'aquesta mobilització mostra com es produí el procés de nacionalització en clau nacional catòlica, que integrà alhora la reivindicació d'una identitat regional navarresa forjada a través de les demandes forals carlines. D'aquesta manera, considerarà la identitat catòlica la matriu de l'articulació de la nacionalització a Navarra tant en clau centralitzadora com regional; per tant, quan s'erigiren mesures contràries a l'Església, s'interpretà com un atemptat contra la nació més o menys regionalitzada. En definitiva, la mobilització catòlica fou capaç d'amalgamar diverses identitats polítiques que nodriren el procés de nacionalització navarrès vinculant elements de distintes cultures polítiques.

L'origen de la renovació de la història política es troba en l'estudi de la història del discurs en relació amb el context de producció i de recepció i amb la seva intencionalitat, però sense descuidar els fonaments de la realitat social en la qual es produeix el discurs. L'estudi de la Revolució Francesa ha estat un terreny extremament fèrtil per a la innovació historiogràfica, com ho palesa l'anàlisi bibliogràfica de Santi Quiles. L'autor analitza tres dels principals debats historiogràfics sobre la Revolució: els orígens ideològics de la Revolució, el Terror i la figura de Maximilien Robespierre. L'objectiu de Quiles és

demostrar que les aportacions recents a aquests debats han tendit a oblidar el context sociocultural en el qual es produeixen els discursos polítics i han focalitzat la seva atenció en les emocions o en el llenguatge, fet que ha convertit en determinants les contingències determinades per les emocions dels revolucionaris i s'ha oblidat un context caracteritzat per la pugna entre diversos projectes polítics: un de republicà basat en la supremacia dels drets naturals com a fonament de la universalitat de la llibertat republicana entre els ciutadans, enfront d'un de liberal doctrinari que es basa en la centralitat del dret de propietat.

La revitalització de la història política va significar una reinterpretació del procés revolucionari de la primera meitat del segle XIX, ja que des de la perspectiva socioeconòmica clàssica s'havia considerat que el fenomen revolucionari havia fracassat pel fet que la revolució burgesa no s'havia produït ortodoxament.. Quan s'abordava l'anàlisi des de la política, s'observava l'impacte de la transformació sociocultural de la societat espanyola. Així, l'estudi de la política entre 1808 i 1843 posava en relleu els canvis accelerats que s'havien produït en la societat espanyola en els àmbits social i cultural, fet que significava que els liberals revolucionaris s'emmirallaven en les societats europees més rupturistes i transformadores, com ara Anglaterra, França o el nord d'Itàlia. La historiografia espanyola⁴ en les tres darreres dècades ha generat noves recerques que corroboren que el discurs i les pràctiques polítiques assoliren un grau de radicalitat que possibilità l'acceleració dels processos de transformació socioeconòmica de la societat catalana i espanyola. En aquesta línia d'estudi cal interpretar l'article de Núria Miquel, que subverteix la visió clàssica de la Jamància com una revolta popular que amenaça les propietats de les elits, per inserir-la en la revolució centralista que s'havia produït uns

4 I. CASTELLS, «La rivoluzione liberale spagnola nel recente dibattito storiografico», *Studi Storici: Rivista Trimestrale dell'Istituto Gramsci*, 36 (1), 1995, pp. 127-161.

mesos abans. Per tant, en el seu estudi observa que la reivindicació de la Junta Central esdevé un aspecte més rellevant que les possibles demandes contra les propietats de les classes benestants i la seva redistribució. Per tot plegat, considera que la reivindicació de la convocatòria d'una junta central és una manera de reclamar la reobertura del procés constituent a càrrec del liberalisme progressista per impulsar una transformació del règim liberal en clau més participativa i federalitzadora, avançant cap a un procés de democratització. La demanda d'una convocatòria de Junta Central no era nova, atès que ja s'havia produït en diversos moments precedents associant-se sempre a la reobertura del procés constituent. Aquesta Junta fou la que liderà la convocatòria de Corts el 1810. Per acabar, Miquel considera que aquesta voluntat rupturista va ser ratificada per la repressió exercida *a posteriori* per les autoritats civils i militars contra els revoltats. L'autora considera la Jamància com una expressió política del projecte radical del progressisme, que s'articula a través del discurs polític i rep el suport de les classes populars per enfrontar-se al progressisme governamental.

Aquestes descripcions dels articles, per força sintètiques, ens porten a oferir quatre conclusions derivades dels debats sorgits en el si de la nova història política. Primer: l'Església és un agent històric que pretén mobilitzar la ciutadania en contra del règim liberal de la mateixa manera que ho havia començat a fer contra l'invasor napoleònic. L'autoritat civil maldarà per fiscalitzar el comportament dels eclesiàstics, conscient de la seva capacitat d'influir en les classes populars, en particular en el món rural, on altres mecanismes per difondre les idees liberals (premsa, societats patriòtiques o milícia) no impacten de la mateixa manera que a la ciutat. La jerarquia eclesiàstica estarà sota sospita des del mateix moment que s'inicia el Trienni Liberal amb els assalts als tribunals del Sant Ofici i amb les proscripcions posteriors d'eclesiàstics. La desconfiança envers l'Església es forja durant el període de la Restauració de Ferran VII, quan es posa

al servei de la persecució dels liberals.⁵ Segon: a començaments del segle xx, la mobilització política dels catòlics es va dur a terme amb els mateixos mitjans que ho feien els liberals o republicans. El moviment catòlic aconseguí amalgamar diversos col·lectius polítics, tant conservadors com carlins, ja que generalitzant difongué la imatge que les mesures dels governs liberals eren un atac a l'Església i, per tant, a la identitat catòlica de la nació espanyola.⁶ Tercer: la capacitat decisòria de l'individu en la història no es pot vincular exclusivament a les seves percepcions o estats d'ànim, sinó que les circumstàncies i el marc ideològic en el qual es produeixen els discursos polítics esdevenen cabdals per dirimir el significat d'aquestes decisions. El debat remet a la rellevància dels projectes polítics col·lectius, més o menys coherents, en els quals participen els individus de manera més o menys acurada, en detriment de l'accidentalisme psicològic de les situacions individuals enfront de la presa d'una decisió o una altra.⁷ Quart: la necessitat de repensar la història de la revolució liberal a través del protagonisme de l'espai local, que bastirà les alternatives polítiques i la diversitat de projectes nacionals. Les mobilitzacions revolucionàries, com la del 1843, seran conseqüència de la interacció de diversos col·lectius que comparteixen parcialment o totalment unes demandes i algunes propostes de transformació política, i que se senten interpel·lats enfront de l'acció dels qui ostenten el poder. L'esclat revolucionari des de Barcelona replegarà el model de cons-

5 J. ROCA VERNET, «La Restauración de Fernando VII: la transformación represiva y autoritaria de la monarquía. Barcelona, de Manuel Casamada a Luis Lacý», *Rúbrica Contemporánea*, 4 (8), 2015, pp. 5-28.

6 Marisa LINTON, «The choices of Maximilien Robespierre», *H-France Salon*, volume 7, Issue 14, #3 (Charleston, Illinois), 2015, pp. 1-10, www.h-france.net/Salon/Lintonedited.pdf (última consulta: 27 juliol 2020).

7 J. LOUZA O I J. R. RODRÍGUEZ, «Religión y nacionalización. Una aproximación desde la historia española», dins F. LUENGO I F. MOLINA (eds.), *Los caminos de la nación. Factores de nacionalización en la España contemporánea*, Granada, Comares, 2016.

trucció de l'estat liberal al voltant de la monarquia, atès que aquesta serà capaç d'aglutinar diversos projectes ideològics i d'articular un model d'estat nació més unitari, confessional i autoritari.⁸

La redescoberta de la política des de diverses perspectives ha permès analitzar nous processos socials i culturals, i alhora ha generat noves mirades sobre alguns vells camps d'anàlisi.⁹ Aquest dossier fa evident el batec de la política des de baix i com aquesta irromp en altres espais de la societat. També mostra que les noves metodologies d'estudi de la història política s'han de combinar amb l'anàlisi dels contextos socioculturals per tal de, així, evitar sentir-nos atrets per les anàlisis massa limitades tant en els seus fonaments conceptuals com en l'abast interpretatiu. Per tot plegat, la història de la mobilització i del discurs en el seu sentit més holístic esdevé el fonament sobre el qual es basa la renovació de la història política com una manera d'entendre com la ciutadania participà en la política per incidir en els diversos projectes polítics que pretenien preservar o transformar la societat.

8 J. ROCA VERNET, «Los nacionalismos banales en la Revolución Liberal a través de las fiestas cívicas», dins F. ARCHILÉS i A. QUIROGA (eds.), *Ondear la nación. Nacionalismo banal en España*, Granada, Comares, 2018, pp. 43-72.

9 C. A. BAYLY i E. BIAGINI (dirs.), *Giuseppe Mazzini and the globalization of democratic nationalism, 1830-1920*, Oxford, Oxford University Press, 2008; C. THIBAUD, «Idées et pratiques révolutionnaires», dins P. SINGARAVÉLOU i S. VENAYRE (dirs.), *Histoire du monde au XIXe siècle*, Paris, Fayard, 2017, pp. 123-136.